

Denna artikel har publicerats i Församlingslyktan/ Houtskärs kapellförsamlings tidning 4/2009

PRÄSTGÅRDEN SOM KULTURBÄRARE

Detta är den fjärde artikeln om prästgårdarnas betydelse i vårt land. De tre första artiklarna presenterades i Församlingslyktan 1–3/2009.

Största delen av våra prästgårdar byggdes före 1900-talet, så också Houtskärs prästgård (1874). Från medeltiden och framåt byggde församlingsmedlemmarna prästgårdar för sina präster, och skötte också underhållet. Användningen av prästgårdarna som bostad för prästerna har minskat sedan 1950-talet. En stor del av prästgårdarna är inte mera i ursprunglig användning, och prästgårdarna har också till stor del bytt ägare. De har rivits ner, de har reparerats på ett okunnigt sätt, eller så har de förnyats på ett radikalt sätt. Sambandet till omgivningen har inte beaktats i tillräcklig grad. Byggnadskomplex har splittrats, ett kraftigt byggande i omgivningen har söndrat miljön och vägar har ytterligare förstört den ursprungliga miljön. Trädgårdar och planteringar har lämnats åt sitt öde, vilket har resulterat i att kulturlandskapet har beskogats och förfallit.¹

Enligt Hilding Pleijel är det två större händelser som har påverkat kulturen kring prästgårdarna. Den första händelsen var enligt Pleijel diakonen och reformatorn Olaus Petris giftermål. Han gifte sig i Stockholm den 11 februari år 1525 med en kvinna vid namn Kristina. Giftermålet väckte stor uppståndelse och biskop Hans Brask anmälde Olaus Petris giftermål till både hos Gustav Vasa och archielectus Johannes Magni. Kungen vidtog inga åtgärder, utan elva år senare upphävdes celibatet. I och med giftermålet bidades det första evangeliska prästhemmet i Sverige och författaren hävdar att då lades grunden till 1600- och 1700-talets prästgårdskultur. Prästgården blev en viktig kulturhård och fungerade som ett viktigt centrum i socknen. Prästen och hans familj fick i och med detta en viktig roll i samhället. Den andra viktiga förändringen var löneregleringen för prästerskapet som i Sverige genomfördes år 1910 i Finlands fall år 1922.²

¹ Soikkeli 2000A. *Suomen vanhat pappilat – menneisyyden tulevaisuus, osa 1.*

² Pleijel 1944. *Svensk lutherdom. Studier i luthersk fromhet och svensk folkkultur*; Reimers 1993. *Lärdom och idyll. Prästgården som bildningsmiljö*; Pirinen 2000. *Finlands kyrkohistoria I*; Murtorinne 2000. *Finlands kyrkohistoria IV.*

Prästgården blev en medelpunkt i kyrkbyn och föremål för ett utvecklat andligt och materiellt liv. I och med detta skapades en speciell kulturform som förenade allmogens utifrån de av jordbruket betingade levnadsvillkoren och ämbetsmannens högreståndsmässiga levnadsvanor, kravnivåer och levnadsvillkor. Prästgården var ett mellanting, å ena sidan en herrgård, men samtidigt en stor jordbrukslägenhet.³ Prästgården blev en förbindelselänk mellan dessa två företeelser på landsbygden, det skapades en kulturell mix. Prästen blev insatt i jordbruksfrågor och att utöva bondens yrke. Skötseln av jordbruket förverkligades med hjälp av pigor och drängar. Fastighetsskötseln med ansvar för ett stort antal byggnader inom ramen för prästgårdstunet hamnade också på hans lott. Samtidigt skulle prästen representera den bildade klassen i samhället och sprida bildning och kulturellt välstånd i bygden.⁴

Prästgården var ur många synvinklar ett andligt centrum. Prästen förkunnade Guds ord, förvaltade sakramenten och hade ansvar för själavården. Prästen var den som undervisade i kristendom och såg till att församlingsmedlemmarna levde efter hustavlans principer. Husförhören utgjorde en del av den förhörsinstitution som var vanligt redan under medeltiden. I och med reformationen fick dessa förhör ökad betydelse. Enligt reformatorisk ordning var Guds ord i centrum, det skulle inte endast predikas och förkunnas utan det föll också på prästerna att se till att församlingsmedlemmarna tillägnade sig bibelkunskap. Luthers katekes kom på detta sätt att fylla en viktig funktion inom ramen för kristendomskunskap och vid läsförhören.⁵

I prästgården höll man dop och vigslar, man samlades till möten och rådslag.⁶ Prästgården var en plats och ett centrum för lärdom och kunskap, kyrkoherdarna hade i regel en hög utbildning. Boksamlingarna i prästgården vittnade om kyrkoherdens intresseområden och kunskapsområden. På samma sätt vittnade mängden böcker om kyrkoherdens ekonomiska ställning. Kapellanens boksamling innehöll för det mesta endast det nödvändigaste med tanke på ämbetsutövningen, däremot kunde kyrkoherdens bokhylla innehålla fyra till fem, i vissa fall tio gånger så mycket böcker som kapellanens. Kyrkoherdens bokhylla innehöll ofta medicinska, filosofiska och naturvetenskapliga

³ Ahlbäck 1946. *Gods och herresäten i Finland*.

⁴ Pleijel 1944.

⁵ Pleijel 1944.

⁶ Backström 2008. *Esse prästgård. Prästboställe och kulturhård*.

verk. Likaså fanns det ofta böcker i praktisk jordbruksskötsel, skönlitterära verk och poesi som också kom i användning, inte minst inom familjekretsen.⁷

Prästgården var i äldre tider också en plats där man kunde finna stora världsliga rikedomar i form av olika typer av värdeföremål, dyrbara kläder, bland annat i form av helgklädsel för prästparet samt dyrbara pälskläder för vinterbruk. Påkostat linneförråd med lakan, borddukar och kaffeservetter var ett yttre tecken på välstånd under 1700-talet. Lakanen var handvävda och i mitten av 1700-talet kunde ett par lakan vara lika mycket värda som en ko. Likaså var prästgårdarna kända för kyrkoherdens gästabud med ett överflöd av mat och dryck. Däremot så var jordbruksinventarierna i jämförelse med husets inventarier av ringa värde.⁸

Under 1800-talets första årtionden var det ännu vanligt att prästerskapet levde herrskapsliv som i praktiken innebar att fester och gästabud avlöste varandra. Prästerskapet isolerade sig från den övriga befolkningen på samma sätt som övriga herrskapsfamiljer och de väckta fick säkerligen en del av sin näring till syndabegreppet från den tidens överdådiga nöjesliv i prästgårdar och på herresäten.⁹

Harry S Backström

⁷ Suolahti 1927. *Finlands prästerskap på 1600- och 1700-talen*.

⁸ Suolahti 1927.

⁹ Widén 1998. *Prästhemmet i historiskt perspektiv*.